

БІБЛІОТЕКА
„МОЛОДИМ КОЗАКАМ“

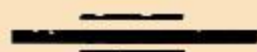
Ч. 1.

В. КОРНІЄНКО.

ЗАПОРОЖСЬКИЙ КЛАД.

КАЗКА.

Видання друге.

КИЇВ—ЛЬВІВ.
1923.

Друкарня Видавництва „ЧОРНОМОР”.
1923.
Каліш.

ВАСИЛЬ КОРНІЄНКО.

Автор цієї казки—Василь Онисимович Корнієнко—відомий більше як художник, творець чудових ілюстрацій до „Енеїди“ Котляревського.

Народився В. Корнієнко року 1867 в селі Мануйлівці, побіля Катеринослава. Батьки його були прості селяне й через те дитячі роки талановитого хлопця проходили серед звичайного селянського бідкування.

Вчився Корнієнко спочатку в сільській школі, тоді поступив був у науку до якогось художника в Катеринославі. Тут він якось попав на очі губернаторові Рокосовському, який, зацікавившись талановитим хлопцем, пристроїв його в школі малювання Макухиної, в Севастополі. Через рік Корнієнко покинув Севастопольську школу і переїхав до Петербургу, вступив там до Академії Художеств, яку й скінчив „некласним художником“.

Повернувшись додому, Корнієнко року 1902 виставив свої малюнки на виставці Катеринославських художників. Праці молодого талановитого художника звернули на себе не малу увагу, зробивши ім'я Корнієнка відомим суспільству. Одначе однієї слави для Корнієнка було мало: він мусів братись за всяку роботу, аби заробити щось на прожиток. Отож, шукаючи праці для своїх здібностей, він переїхав до Одеси, де заробляв на прожиток, малюючи портрети по замов-

ленню та иншу всяку дрібницю.

Тяжке матеріяльне становище погано відбивалося на працях Корнієнка: задля шматка насущного він повинен був братися за невідповідну роботу, залишаючи нездійсненими свої заміри про розвиток свого хисту в малюванні на великих і серйозних малюнках. А до цього лиха ще додавалась хвороба, здобута в попередні роки.

Одеська Українська громада, прочувши про Корнієнка та його бідування, спробувала допомогти йому й замовила 20 ілюстрацій до „Енеїди“. Далі мали ще замовити ілюстрації до „Кобзаря“. Та не довелося бідолашньому художникові довести до кінця замовлену йому роботу. Тяжка хвороба перервала йому життя 11 грудня 1904 року. Встиг він тільки зробити 11 малюнків до „Енеїди“.

Залишив Корнієнко після себе крім згаданих ілюстрацій до „Енеїди“ ще кілька більш-менш великих малюнків, як от „Чари“, „Характерник“, „Вїзд Богдана Хмельницького в Київ“, „З думи про трьох братів Азовських“, великий портрет Шевченка та инше. Крім малювання Корнієнко инколи брався й за перо; залишив він нам од цієї своєї праці кілька віршів, що надруковані були в альманахові „Перша ластівка“, та оце оповідання-казку.

Поховано Корнієнка в рідному селі Мануйлівці (по другий бік Дніпра від Катеринослава).

П. Щ.

Катеринослав.
8-V-18.

Запорожський клад.

—◆—
(К А З К А).

Присвячую моемулюбому
племінникові Василькові.

—

На славнім Запорожжі, недалеко від того місця, де Самар вливає свої прозорі води в Славуту-Дніпро, є ще й тепер хутір Ярок. Колись в тому хуторі був хлопець років п'ятнадцяти,—Васильком звали. Жив він, звичайно, не один, а з батьком та матір'ю, як живуть всі діти його літ, коли в їх є рідні. Мати в нього була добра, жаліслива мати; вона була завсідги вдома на хазяйстві й не пропускала вільної хвилини, щоб не попестити свого одинчика—синка Василька. Батько ж був завзятий стрілець,—цілими тижнями блукав в Самарських пушах за дичиною й тільки коли-не-коли бував дома. Васильок ніколи не бачив від нього ласки; батько був перед ним завсідги суворою й наче гордою людиною. Але Василько чогось страшенно його любив і поважав і в душі своїй дитячій таїв бажання зробитися таким же суворим стрільцем.

Правда, він уже й був трохи ним: застрелити на льоту птицю, або на бігу зайця йому було таксамо

легко, як ин чому вимовити слово, і часто, з дозволу матері, брав батькову рушницю й сам ходив полювать на взлісся. Мати не забороняла йому цього: їй самій було прнемно бачити як її Василько, кремезний, червонолиций хлопець, вертався до дому весь обвішаний дичиною і з гордістю клав її перед матіррю; вона навіть хвалила його за те й тішилася думками, що хутко батько буде брати й його з собою.

Раз, так якось під осінь, хмарного та вітряного дня, Василько взяв рушницю й пішов на взлісся полювати. Перш, бувало, як тільки увійде в лісову гущавину, то й застрілить як не зайця, то дику качку, але ж на цей раз скільки він не ходив—нічого йому не трапилося, наче все кудись змандрувало...

Попоходивши так, він уже хотів вертатись до дому, коли це шелеснув кущ, вискочила з його якась цибата, мов-би козиня, звіринка й, насторочивши вушка, почала дивитися на Василька, ані трохи не лякаючись.

Дивиться й Васильок на неї й не знає, що йому робить: чи стрілять, чи ні?—Такої втішної звіринки він ще ніколи не бачив і йому було чогось шкода вбивати, занапастити її.

Отже, натура мислівця взяла таки своє: несамохіть він прицілився і стрельнув. Звірина скрикнула й упала мертвою. Але ж коли він підійшов до неї, щоб узяти до дому, вона прудко скочила на ніжки й, хитаючись, сховалася в кущах.

— А, підожди, не втечеш від мене, гукнув він і туж хвилину митнувся й собі за нею, щоб упіймати. Ось-ось трохи ще і звірина знесиліє, упаде, й хло-

пець її візьме. Ще трошки, не багато... зробить тільки один зайвий ступінь і простягти руку!.. Тільки-ж, що за диво?—Зовсім прибита вона тікає все далі та далі, й Василько ніяк її не дожене. Біжить що духу він, подряпав собі й руки, й лице об усякі колючки... І хто його зна, доки б він біг, коли-б не сподіялось з звірятком дивне диво: в однім місці воно так хутко зникло йому з очей, наче крізь землю провалилось. Хлопець аж скамянів од здивування; він не знав, що й подумать. Йому навіть зробилося моторошно, в його голові майнула думка про нечисту силу, котра, мабуть, над ним насміялась. Опамятавшись, він хутчій наклавав набоя в рушницю, скинув її на плече й пішов назад, ніби до дому. Іде ото він та й іде. Тільки, що за диво: ліс не рідчає, а ще густійшим стає, дерева пішли такі великі, яких він ще ніколи не бачив, і от він, запримітивши це, зупинився й почав збентежено придивлятися до місцевости: він скоро зрозумів, що біжучи за звіриною, заблудив.

Треба було розпитати дорогу в сонця, так день же був хмарний і не можна було ніяк розпізнати, де яка сторона світу. Як його бути? Що діяти? Довелось йти навмання, й він пішов. Ліс же ще густійшав. Спотикаючись на коріння і зачипаючись за гилля, йшов Василько непролазними нетрями.

Сердито шумів і свистів угорі вітер, пробігаючи поміж верхами дерев.

Хлопець звертав у різні боки, але нічого не помагало. Непокій, а далі й переляк став охоплювати його.

Аж ось дивиться він: ліс одразу порідчав і крізь

дерева забовваніла висока кам'яна скеля, а під скелею заблистів з чистої, як кришталь, води струмок.

Тепер він побачив, що кудись далеко зайшов, бо ні скелі, ні струмка він не тільки ніколи не бачив, а навіть і не чув про їх ніколи.

Підійшов він до струмочка й почав думати, що йому робить. Вертатись зараз назад він не хотів: перше, тому, що вже й так тяжко втомився, блукаючи по лісі, а друге—він бачив, що вже смеркалося й що незабаром повинна була зайти ніч.

— „Ні, вже переночую тут“,—наважився він, поміркувавши,—„а завтра, як тільки розвидниться, подамся назад. От тільки де-б його так примоститись, щоб було захисно від звірини.

Кинувши навкруг себе оком, він побачив недалеко від скелі величезну дуплясту вербу. Дупло було таке велике, що не тільки малий хлопець міг в йому заховатись, а й великій людині було в йому просторо. Кращого захистку нічого було й шукати. Тільки Василько знав, що в дуплах иноді гніздиться всякий гад і небезпечно забираться в них, не упевнившись попереду, що там нема нічого лихого; а через те хлопець, переступивши через струмок і підійшовши до верби, пильно обдивився його з усіх боків: дупло було зовсім чисте й навіть діл в йому був посипаний кам'яним піском.

Тим часом ніч насувалась і ліс, і скеля загорталися темрявою.

Над самою головою Василька пролетіла якась невідома птиця й так крикнула, що він аж жахнувся.

Не гаючись, Василько вліз у дупло. Тільки те-

пер він згадав, що не взяв з дому харчів. Та чи він же думав, що така пригода трапиться з ним; мало хиба він блукав по лісі й нічого такого не бувало, а це — на тобі!.. Ніхто, як нечистий нисміявся! Думки про звірину, про те, що з ним може статись, коли не вийде з лісу й про покинуту вдома матір роєм закрутилися в його голові. Виразно уявив він собі, як там його ненька плакала, побиваючись за ним; у нього самого навіть сльози навернулись на очі від цієї думки.

— Хоч би тато вернулись сьогодні з полювання,—думав він: вони знають ліс, не заблудяться і, може б, і мене знайшли тут.

Зненацька в лісі почувся якийсь вибух, схожий на постріл, і хлопець почав прислухатися. Йому вже здавалось, що то стрельнув його батько, шукаючи його. Він і сам хотів уже стрельнути, щоб дати про себе знати, але вибуху вдруге не чути було й він за краще визнав зберегти набій на щось потрібніше.

Ще сумнійше стало йому на душі після цього: якийсь незрозумілий страх починав огортати його.

Йому иноді здавалось, що десь тут недалеко од його хтось пошепки ніби радився й все наближався до нього, але ж коли він став уважно прислухатися до того шепотіння, то упевнився, що то булькотів на різні лади струмок.

Ще сумнійше стало хлопцеві, коли загукав пугач і його гучне пугукання покотилось сотнями відгуків по лісі. Наче вся лісова нечисть відгукувалась на нього й змовлялась зійтись десь на пекельний бенкет.

Лісовик з зеленою бородою, русалка в вінку,

заквітчана квітками, живо вималювались в його уяві. Він пригадав і ті оповідання про них, що колись покійна бабуся розказувала, прядучи куделю.

Правда, його батько завжди казав, що то все пусті вигадки нерозумних людей, що він скільки не тинявся по пущах та нетрях, а нічого такого ні вдень, ні вночі не бачив, але ж батькові слова не впевнили хлопця і він чудово уявляв собі різні облуди таємних лісових сил. Тільки надія на силу Божу й заспокоювала його.

Такими думками збентежений, просидів Василько в дуплі до самої глибокої ночі.

В глупу ж ніч, коли навіть пугач замовк, а хлопця начав змагати сон, якраз проти дупляної діри під скелею, наче щось блиснуло.

Блиснуло й згасло. Дрімота Василькова в ту ж мить зникла й він почав придивлятися. Тільки, як він не придивлявся, в чорній темряві нічого не міг побачити...

Це мені так здалося,—подумав він і став моститися, щоб хоч трохи задрімати. Коли це знову блиснуло, тільки вже дужче. Жовтий вогонь, мов тільки що засвічено каганця, застрибав, загойдався й стежкою потягся в гору, ширючись на всі боки.

І Василько ясно побачив світом осяяні відчинені в скелі двері, на котрих стояв з великою кудлатою собакою старий, старий дід!

Собака завищала, закрутила хвостом і почала ластитись до старого. Вона була прикована на ланцюгу до стіни й ретязь при кожному її повороті брязчав.

Нема що й казати, що Василько дуже злякався, у

нього по спині мов би комашня полізла, чуб на голові заворушився й хлопець наче заляк на місці.

—Що воно таке?—пигав він сам себе: чи не лісовик, чи не характерник, чи не розбійник?

З вечора він ніяких дверей не бачив у скелі, а тут ось тобі—диво дивне. Він не зводив очей з діда й чудне щось робилося з ним: що більше він вдивлявся, то ніби пропадав його страх; лице старого не тільки не було страшним, а, навпаки, привітним; навіть в йому було щось знайоме—такого діда він наче десь бачив.

Дідуган—був огрядна людина з довгими сивими вусами й такою-ж чуприною, що спадала з лоба за вухо. Одежа його складалася з білої з широкими вишиваними рукавами сорочки і червоних запорізьких штанів, зібраних в сапjanові чоботи.

В одній руці він держав важкий келеп, а в другій—жовту воскову свічку, огонь котрої, освічуючи його величню постать, золотив його сиві вуса й чуприну.

Переступивши поріг, дід підняв угору очі й почав вдивлятися в небо. Поводячи головою на всі боки, він щось довго шепотів, а далі промовив голосно:

— Ті ж небеса, що колись були. Дев'яносто дев'ять літ минуло, а той же і Волосожар, тіж і Чепіга й Віз... Все те саме, ні одна свічечка небесна не згасла. Чи так же воно і на землі?.. Не знаю, нічого не знаю... живим захований...

Сказавши це, він тяжко зітхнув. Так тяжко, що Василькові зробилось аж жалко старого... Він уже зовсім не боявся його. Йому навіть хотілось вилізти

з дупла й спитать, хто він такий і за що він був живим похований. Алеж не зважився: він ще не впевнився, що бачить перед собою добру людину.

— Подивлюсь, що далі буде,—подумав хлопець і почав вмощуватися вигіднійше.

Мабуть собака почула шарудіння, бо ту ж мить почала рватися і злюче гавкати.

Дід повернувся в бік Василька і став пильно вдивлятися просто, як йому здавалося, в дупло.

— А хто тут?—розітнувся його бадьорий голос.
—Хто тут? Озивайся!

— Це я!—озвався сміливо Василько.

— Та хто ж ти й де ти?

І, не ждучи відповіді, дід сам підійшов до дупла й освітив Василька свічкою.

—Е! так ось кого мені Бог послав у гості—буркнув він, не то зрадівши, не то кепкуючи.

— Вилазь же, синашу, вилазь. О, який казарлюга!

Відкіль ти й як сюди потрапив?

Василько виліз із дупла й, знявши перед дідом шапку, коротко розповів йому хто він, відкіль і як заблудився в лісі.

Вислухавши його, дід якусь мить стояв мовчки, наче щось пригадував, а далі промовив ніби сам до себе:

— Не ждав... Не ждав на старости літ побачить свого правнука... Видно, я ще не прогнівив зовсім Творця.

Потім, погладивши Василька по голові, додав:

— Ну, так ось що, сину: Божа воля була, щоб ти провідав мене в цих нетрях. Ходім же до моєї осе-

лі, там я в тебе де-що розпитаю, та й тобі де-що повідаю...

Сердито загарчала собака, коли Василько наблизився з дідом до дверей. Очі їй заблищали як вуглики й вона наче збиралась його проглинуть. Тільки, коли дід на неї гримнув, то покірно відійшла на бік і пропустила їх у двері.

Переступивши поріг, дід і Василько пішли довгим підземним хідником. Скрізь по його стінах і стелі висіли пасми павутиння, а в повітрі чути було тяжкий дух вохкості й цвілі.

Довгенько щось ішли вони. Коли це дід зупинився й Василько побачив залізні двері аж червоні від иржи.

Дід торкнувся до них келепом—вони заскрипіли, глухо задзвонили, відчинились і, пропустивши їх, знову зачинились, мов невидима рука повертала ними.

За дверима знов протягся хідник, а там далі знову були двері.

Девятеро дверей пройшли, а підземному хідникові все не було краю. Василькові вже здавалось, що він цілий свій вік іде за дідом, простуючи в якийсь підземний світ. Та ось відчинились десяті двері й вони увійшли в великий мурований льох, осяяний якимсь таємним, мов би місячним світлом.

Хлопець довго не міг нічого розібрати в льоху, а коли роздивився, то побачив, що в йому була велика сила всякої вояцької зброї.

Шаблі, рушниці! й сідла в дорогій оздобі з золо-

та та срібла цілими купами лежали на долівці, порозвішувані були на стінах і так сяли, що не можна було глянуть.

— Ну, от ми й у хаті!—промовив дід, як увійшли в льох.—Сідай же, будеш гостем.

Василько сів на ослінці, а дід, втримавши свічку в просверлену дірку в столі, сів і собі коло нього.

Коли ото вони посідали, дід трохи помовчав та й каже:

— Ось що, синашу: багато треба було б мені тебе розпитати, тільки ж ти ще малий і мало що знаєш, та й часу немає для цього, бо ось-ось заспівають півні й нам треба буде попрощатись. Чого так—ти скоро довідаєшся. Скажи тільки мені ось що: чи не чув ти часом чого про свого прадіда?

— Як не чувать? Чув—одмовив згорда Василько. Покійний дід часто про нього згадували, та й хуторяне багацько де-чого розказують.

— Ну, от і добре. Так розкажи ж мені про все, що ти чув, а я послухаю.

Василько почав розповідать і його голосок якось чудно залящав по льоху: наче сотні невидимих дзвоників дзвонили в кам'яних стінах.

Він розказував, як його прадід був не тільки завзятим воякою, лицарем-запорожцем, а ще й великим характерником, що не раз ставав у великій пригоді запорожцям підчас їх війн з ворогами України.

Там, де був його прадід Петро Сокіл, для запорожців була не війна, а ніби іграшка.

Оце мов та хмара, було, обляжуть наших зви-

тяжців турки чи татари. Стріли, кулі й бомби дощем сипляться в наш кіш! А братчикам ані гадки: сидять собі та люльки курять, та з ворогів глузують, бо отаман Сокіл один справляється з невірою: то він на чорному, як ніч, огирі вискоче на вал, ухопить ворожу бомбу, кине її назад, от їх же бомба та їх і вбиває; то він витягне із кишені хустку, махне нею хрест-на-хрест, і вороги самі себе плюндрують. Чутка про його йде по всьому Запоріжжю, по всій гетьманщині, аж в самі Карпати. І чого тільки люде не розказували. Де-хто бачив, як він один загнав нагайкою цілу орду в Самар річку, а де-хто й таке оповідав, що під його приводом пливли запорожці по Дніпру на повстях: сидять собі хлопці, мов на човнах, та в карти грають, а повсті самі пливуть, куди треба.

Отже, видно, запорожці прогнівили чимнебудь Творця, бо скоро скоїлось таке лихо, що й Сокіл не зміг одвернути його. На Запорожжя найшла велика сила московського війська, а ватажком його теж характерник був, тільки з німецької землі. Німець— характерник переміг своїми чарами Сокола, й москалі прогнали запорожців за Чорне море, в Туреччину. Сокіл же невідомо де дівся, бо ніхто й ніде більше його не бачив.

Дід слухав Василька, не рухаючись, і коли він скінчив оповідання, то тяжко зітхнув і промовив:

— Так, синашу, так... Тепер я тобі скажу, куди дівся твій прадід. Коли запорожці побачили, що їм не встояти проти німецьких чарів, що їм треба кидати свій рідний край москалям на поталу, то почали вони просити свого отамана, а твого прадіда, щоб він

своїми чарами врятував од рук ворожих хоч козацькі дорогі скарби, котрих вони не могли забрать з собою. Твій прадід вволив волю лицарства. Звелів їм як хутчій знести все добро в один льох, що був у захистнім місці, потім зібрав козаків до купи і промовив до них так: «Ну, дітки, присягаюсь вам, що скарб ваш буде цілим, непорушним! Мої чари збережуть його для вас. А щоб ви були спокійні, я сам застаюсь в льоху. Ви ж, мої друзі, йдіть туди, де вам буде краще; тільки де б ви не були, не забувайте матері України, не забувайте своєї християнської віри, своєї голосної мови й своїх звичаїв. Коли ж ви вернетесь і захочете взяти цей скарб, то найдіть порубаний людський труп. Його голова коло гір Карпатських, груди на берегах Дніп-рових, а ноги в степах Киргизьких. Складіть його до купи й коли він оживе, тоді й клад візьмете.. Прощайте! — „Добре, батьку, зробимо як кажеш!“ — гукнули запорожці й, попрощавшись з отаманом, рушили в далеку дорогу. Прадід же твій zostався й стереже льох аж до цього часу!

У Василька закрутилась голова, коли почув він останні слова діда: він зрозумів, хто був старий. Тепер він тільки побачив, що його обличчя дуже скидається на обличчя його тата.

— Діду, дідуню! — скрикнув він. — Ад же ж ви мій прадід?

— Я, синку, я! — промовив старий і міцно обняв і поцілував правнука.

Роспитавши ще де-що в Василька, старий підвівся з ослона і вже суворо сказав:

— Ну, синку, пора нам прощатися, — скоро півні

заспівають і мої таємні слуги замурують двері в льох. Алеж перше ніж розійдемося, покажу тобі все те, що тут є найдорожчого.

Він підвів Василька до панциря, що висів на стіні й вилискував проти світа дрібними золотими кільцями.

Оце, синку, панцирь гетьмана Мазепи. Розумий був гетьман і добра хотів нашому краю, але його не розумів простий народ і всі його великі заміри осталися не сповненими. Вмер неборака, вигнанцем на чужині. Люде повинні розуміть одні других, коли хочуть жити в добрі.

— А це,—показав він на шаблю, що висіла поруч з панцирем і вся горіла золотом і дорогим камінням,—шабля славетного кошового Сірка. Добрий був лицарь, не раз давався поганій татарві в знаки за її хижі наскоки на Україну й за те слава його не вмере, не поляже.

Далі від шаблі і панциря дід повів Василька до критого чорним оксамитом столу, що стояв у кутку. На столі щось сяло й світ від нього розкидався по всьому муру. Придивившись Василько побачив, що то була якась золота річ, схожа на кий, на краю якого сяли дорогі самоцвіти. Показавши на золотий кий, дід урочисто промовив:

— А це, синашу, булава великого проводиря України гетьмана Богдана Хмельницького. Розумом і шаблею він доказав всьому світові, що Україна має в собі велику духову силу, котру ніщо в світі не зламає, й що всякий, хто осмілиться занапастити її—сам загине.

Сказавши так, він на якусь хвилину замовк, а далі додав:

— Ну, тепер ходім.

Коли вони вийшли з хідника на двір, дід підійшов до старого дуба, що стояв коло самої скелі, й ударив по ньому келепом.

Дуб глухо загув, кора на ньому тріснула й з під неї брязнуло на землю скільки пригоршень червінців.

— Бери,—сказав він Василькові,—де мої гроші і я маю право їх віддати.

Василько почав збирати гроші, а дід казав далі:

— Ну, сину, тепер тобі радію ось що: ти заліз знову в дупло й сиди там, поки не стане світати. Коли ж заблагословиться на світ, то вилазь з його й стрільни три рази з рушниці. Після третього пострілу ти почувеш ще чийсь постріл і скоро побачиш свого тата, який тебе шукає цілу ніч. Перекажи йому мій щирий привіт та ще скажи, що його дід живий і довго ще буде жити!

Він ще хотів щось промовити, але десь далеко кукурікнув півень, скеля затряслась, загула й дід з дверима та собакою зник, як крізь землю провалився.

Василько довго стояв у нестямі, а коли опам'ятався, то зробив так, як велів дід—заліз в дупло й сидів там до ранку.

На світанні він стрільнув три рази з своєї рушниці. Десь розітнувся теж постріл і скоро Василько побачив високу постать свого тата, який ішов просто до нього.

Через хвилину батько й син міцно цілувались.

Василько розказав йому свою пригоду й він вель-

ми дивувався: тільки повні кишені червінців упевняли його, що син каже правду.

На батька й сина напав якийсь смуток, коли вони покинули скелю: там був їх предок. Подивившись на чудову скелю, в котрій ніде й знаку не було дверей, батько й син рушили до хутора і через якийсь час були дома.

Батько, мати й син були щасливі, а по хутору зараз пішла чутка про дивну зустріч Василька з його прадідом, великим запорожським характерником.

17 лютого 1901 року.
